

הרב ברוך שלום רייכמן
ר"מ, ישיבת בית דוד

בענין הדלקת נרות חנוכה

א

שעור השמן וזמן ההדלקה

עיינ בגמ' כב: בשבת שהגמ' מקשה על מ"ד שכבתה אינה זקוק לה וז"ל „ורמינהו מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק מאי לאו דאי כבתה הדר מדליק לה, לא דאי לא אדליק מדליק, וא"נ לשיעורה".

וצ"ע אם יש מחלוקת בין ב' התירושים או לא. ונראה שזהו מחלוקת בין התוס' והרמב"ם, עיינ בתוס' ד"ה דאי לא אדליק שכתבו וז"ל „מ"מ אם איחר ידליק מספק דהא משני שינויי אחריני" ר"ל שלא"נ אין דין בזמן ההדלקה ורק בשעור. וצל"ע ללישנא זו האיך שייך שעור של תכלה רגל מן השוק אם הזמן של הדלקה אינו תלוי בתכלה רגל מן השוק? וצריך לתרץ שמ"מ יש דין לכתחילה להדליק משתשקע עד שתכלה, וזה דין בחובת הגברא לפיכך יש שעור בחפצא של הנר שיוכל להיות דלוק כל הזמן. ומסתבר שלהתוס' גם המ"ד שמקפיד על זמן ההדלקה אינו מקפיד על השעור, וא"כ לפירוש התוס' ברור דהוה מחלוקת בין ב' הלשונות.

אבל הרמב"ם בפ"ב מהל' חנוכה הל' ה' פוסק כב' הלשונות שצריך שעור בהשמן וגם בעי שידליק בתוך הזמן ומוכח שסובר שלא הוה מחלוקת וב' הלשונות קיימים. וכך הוא הפסק בש"ע שצריך זמן ושעור. אבל המחבר מביא הדעה ברשב"א שבדיעבד אף אם הדליק לאחר הזמן קיים המצוה ורק לכתחילה צריך זמן. והרמ"א מביא שיטת התוס' שבזה"ז שמדליקים בפנים בכלל אין צריך לדקדק בזמן ההדלקה וכל הלילה כשר להדלקה.

הרשב"א מביא ראיה לשיטתו מהדלקה בע"ש שוודאי מדליק קודם שתשקע החמה ומוכרח שבדיעבד אף בשאר ימי החול יוצא קודם שקיעה שא"א לחלק בין מצות ההדלקה בע"ש לשאר ימי החול וא"כ אף סוף זמן הדלקה של תכלה רגל הוא רק לכתחילה ולא בדיעבד. ועוד הביא ראיה שיוצאים בדיעבד אף בחר זמן של תכלה רגל מהמתני' דמגילה „שכל שמצותו בלילה כשר כל הלילה". וצ"ע שבשלמא אם הרשב"א היה סובר שזמן הדלקה מתחיל בשקיעת החמה שפיר מיקרי מצות נר חנוכה „כל שמצותו בלילה" אבל לדידיה שסובר שבדיעבד אף אם דלק קודם שקיעה יוצאים מוכרח שלא הוה בכלל „כל שמצותו בלילה" וא"כ איך הביא ראיה שיוצאים גם לאחר הזמן מהמתני' דמגילה?

ונראה לתרץ שבכלל הרשב"א צריך ביאור שאיך אומר שיוצאים אף קודם שקיעה הא „שרגא בטיהרא לא מהני" ולא מיקרי נר חנוכה קודם לילה? ומוכרח שסובר שאף קודם שקיעה מיקרי לילה בנוגע נר חנוכה. ועיינ בראשונים שמביאים דיעה שיוצאים הדלקת נר

חנוכה מפלג המנחה, ומובא דיעה זו בש"ע, וצ"ע בהיחוד של פלג המנחה? ונראה שהם סוברים שיש מזמן פלג המנחה חלות שם לילה בנוגע לכמה ענינים: א) בק"ש של ערבית, עיין בתוס' ברכות (ב.) שיוצאים לרבי יהודה מפלג המנחה. ב) בספירת העומר מובא בראשונים שיש דיעות שיוצאים אף מפלג המנחה. וא"כ גם בנוגע לחנוכה מיקרי לילה מזמן פלג המנחה, וא"כ י"ל שגם הרשב"א סובר כמותם שאף קודם שקיעה מיקרי לילה. ורק קצת קשה שהרשב"א לא מזכיר הכא זמן של פלג, רק מזכיר „סמוך לשקיעה" ומדמה אותו לנר שבת שמדליקים סמוך לשקיעה. וצ"ע שממ"נ אם הוה לילה מפלג למה מצריך „סמוך לשקיעה" ואם סובר שלילה בצאת או בשקיעה איך מדליק קודם לכן? ונ"ל שוודאי סובר שמפלג כבר התחיל לילה בנוגע נר חנוכה, ולא נחשב אז כ„שרגא בטיהרא", ומ"מ צריך הדלקה קודם שקיעה משום פרסומי ניסא שהוא עיקר הזמן של פרסומי ניסא.

ועכשיו נחזור לשיטת הרמב"ם, שבדיעבד מעכב הזמן, איך יתרץ קושית הרשב"א מערב שבת ומהמתני' במגילה?

ונראה לפרש שכיון שיש דינים מיוחדים בערב שבת להכין בשביל שבת כמו בהדלקת נר שבת שמדליקים מבעוד יום ומ"מ הוה קיום של שבת א"כ גם בנוגע נר חנוכה אף שמדליק מבעוד יום מצורפת הדלקתו לשבת, שאז הוה לילה.

ונראה להוסיף נופך שיש בהדלקת נר חנוכה בע"ש קיום נוסף משאר ימי החול וזה הוא שיש לו קיום שבת. ונראה ראייה לזה מגמ' לקמן (דף כג:): וז"ל „נר ביתו ונר חנוכה, נר ביתו עדיף משום שלום ביתו, נר חנוכה וקדוש היום, נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא". ויש להקשות איך נר חנוכה עדיף מקדוש היום וגם מה הס"ד שיהא עדיף מנר ביתו אם לאו מטעם שלום ביתו הא בקדוש ונר ביתו אנו מצווים מדברי נביאים, משום „כבוד ועונג", ונר חנוכה רק תקנה דרבנן, ולכאורה עדיף תקנת נביאים מחיוב דרבנן? אבל אם נאמר שיש קיום בשבת בנר חנוכה של ע"ש, זה ר"ל שהוה קיום הכנה וכבוד שבת, אז שפיר מובן הגמרא, ודו"ק. ולפיכך מובן הרמב"ם שרק דערב שבת יש להדליק קודם שקיעה כנר ביתו שמצורף לזמן לילה דשבת אע"ג שהמעשה הדלקה הוא מבעוד יום. (וע"פ דרוש יש להבין אז הקיום המיוחדת של נר חנוכה בשבת שיש השראת השכינה מיוחדת בשבת והוה יום הודאה – „מזמור שיר ליום השבת – טוב להודות לה" ויש זכר מיוחדת בשבת לנרות המקדש.

ולוא דמסתפינא מדברי הראשונים ואחרונים שפירשו הסוגיא (דף כא:): אם מותר להשתמש לאורה שקאי על כל ימי השבוע הייתי רוצה לפרש שהסוגיא מדברת רק בנר חנוכה של ע"ש כפי שפירשנו שיש קיום כבוד ועונג אף בנר חנוכה ולפי' דווקא בע"ש הוא מותר להשתמש לאורה, ונראה סעד לזה מלשון הרמב"ם פ"ד מהל' חנוכה הל' ו' שכתב וז"ל „ואפילו בלילי שבת שבתוך ימי חנוכה מותר להדליק השמנים והפתילות שאסור להדליק בהן נר שבת, לפי שאסור להשתמש לנר חנוכה בין בשבת בין בחול", ומלשונו משמע שהיה ס"ד לומר שמותר להשתמש לאורה דווקא בשבת ולא בחול, ולפי פירושו זהו ממש שיטת המ"ד שמותר להשתמש לאורה.

ולפי זה היה מתורץ קושיית בעה"מ שיש סתירת הסוגיות שהכא פליגי אם מותר או אסור להשתמש לאורה ובדף כב הגמ' אומרת בפשיטות שיש איסור השתמשות בשביל בזוי מצוה. לפי דברינו הכא קאי על ע"ש והתם מדבר בשאר ימי השבוע.

ולפי דברינו מובן הט"ז שפסק שאם נר חנוכה כבתה קודם שקיעה בע"ש לכ"ע אמרינן כבתה זקוק לה. ולפי דברינו שהדלקה בערב שבת מצורפת לשבת וודאי צריך שהנר יהיה קיים בשבת.

ועכשיו צריכים להבין איך הרמב"ם יתרץ ראיית הרשב"א מהמתני' במגילה. ונ"ל שיש מצוות שהיום הוה המחייב ויש מצוות אחרות שהזמן של לילה הוה המחייב. למשל, במצות ציצית או תפילין (למ"ד שלילת לאו זמן תפילין) היום הוה המחייב, ובמצות מצה לילה הוה המחייב, אבל בנר חנוכה הגם שמעשה המצוה נעשה בלילה משום „שרגא בטיהרא מאי מהני" מ"מ הלילה בתורת עצמו לא הוה המחייב. וממילא מתורץ שיטת הרמב"ם, כיון שהמתני' במגילה קאי רק על „כל שמצותו בלילה" – ר"ל שזמן לילה הוה המחייב – אז אמרינן כשר כל הלילה, אבל בנר חנוכה שפיר קבעו החכמים זמן אחר. ואפשר עוד לתרץ שהרמב"ם סובר שבעיקר הדין גם נר חנוכה כשר כל הלילה ורק שאין יוצאים לאחור שתכלה רגל מן השוק משום שאין בו פרסומי ציטא שזה הוא עיקר המצוה, וממילא לא הוה סתירה למתני' במגילה, שגם בנר חנוכה אם יהיה אנשים יוצאים בשוק בכל שעות הלילה היה יוצא הדלקה כל הלילה!

ב

הערות בכבתה ע"י רוח שזקוק לה

אנן פסקינן דכבתה אין זקוק לה, ומ"מ מובא בש"ע שאם הדליק הנרות במקום הרוח ואח"כ כבתה שאין יוצא בו. ומקור הדין מבואר בשלטי הגבורים שכתב בפרק במה מדליקין שאף אם כבתה אין זקוק לה מ"מ כשהדליק במקום הרוח אין יוצא שהוא כאילו אין בו שעור שמן.

ויש לחקור אם זה רק כשאח"כ כבתה הרוח או אפילו אם למעשה לא נכבתה ע"י הרוח, כמו אם אח"כ נפסקה הרוח או שלקח את המנורה אח"כ למקום שאין בו רוח, מ"מ אין יוצא בו. ולכאורה לפי הטעם של ש"ה שבמקום הרוח נחשב כאלו אין בו שעור שמן היה מסתבר שאף אם למעשה לא נכבתה ע"י הרוח מ"מ אין יוצא בו כיון שלא היה שעור שמן בתחילת הדלקה, וזה מבואר בהדיא במחבר בש"ע (תרע"ה סעיף ב') שאם הדליק את הנרות בשמן מחוסר השעור ואח"כ השלים את השעור בשמן נוסף שאין יוצא בו, וא"כ גם בנידון דידן, במקום הרוח, אין יוצא בו בכל אופנים. אבל הלשון של ש"ה שאמר „ואח"כ כבתה" משמע שדווקא במקום שכבתה לא יוצא, ולא הוה ממש כאילו חסר שעור שמן. ועיין במגן אברהם (סי' תרע"ב) שפירש שלשיטת המחבר ורמ"א בדיעבד יכול להדליק עד עמוד השחר, וצ"ע שלמה כשמדליק כמה רגעים קודם ע"ה לא נחשב כהדליק במקום הרוח, כיון שלאחר ע"ה נחשב כשרגא בטיהרא? ונ"ל שהדלקה במקום הרוח כיון שידע מקודם שהרוח יכבה אותו אמרינן שאם כבתה זקוק לה שהרי פשע בהדלקתו אבל כשהדליק כמה רגעים קודם ע"ה שבשעת הדלקה אין לו ברירה שפיר מועילה ההדלקה. והיוצא מדברינו שלהמגן אברהם א"א לומר שהדלקה במקום הרוח נחשבת כאילו חסר השעור, שא"כ גם קודם עמוד השחר שא"א להדליק כל הזמן, ג"כ נאמר שחסר השעור, אלא שהוא דין שאם כבתה הדלקתו ע"י פשיעה שלו שהדליקה במקום הרוח מחוייב לחזור ולהדליק. ולפי המג"א דווקא אם כבתה ע"י הרוח אבל אם נפסק הרוח ולא כבתה ע"י הרוח יהיה כשר ולא הוה ממש כחסר שעור שמן, וראיה

לזה משיטת הט"ז שאומר בהדיא שאם כיבה הנר במזיד באמצע הזמן לכ"ע צריך לחזור ולהדליק, אפילו לפי מאי דקי"ל כבתה אין זקוק לה, ודו"ק.

ג

הנחה עושה מצוה או הדלקה עושה מצוה

למ"ד הנחה עושה מצוה איתא ברמב"ן שמברכים להניח. ברם מהתוס' (כב: ד"ה דאיבעיא) משמע שהברכה גם למ"ד זה היא להדליק. וצ"ע, להתוס' שגם למ"ד הנחה עושה מצוה מברכים על ההדלקה לכאורה הוא מטעם שגם אליביה יש מצוה בהדלקה וא"כ למה למ"ד זה איתא שהדליקה חש"ו כשרה? ועוד קשה שהתוס' סוברים שהדליקה חש"ו כשר מפני שהדליקו בזמנה, וניכר הדבר שהוא מדליקה לשם חנוכה, ברם בהדליקה מע"ש צריך לכבותה ולהדליקה בעד נר של מו"ש. וא"כ עצם ההדלקה בזמנה הוה חלק מקיום המצוה לכ"ע וא"כ למה הדליקה חש"ו כשרה?

ונ"ל בב' אופנים:

(א) י"ל שהתוס' סוברים שחש"ו אינם בני חיובי מצוות, ברם יש להם חלות מעשה מצוות, וההדלקה למ"ד הנחה עושה מצוה אינה צריכה להיות הדלקה הנעשה מבר חיובא אלא הדלקה הנחשבת למעשה מצוה.

ראייה לזה שיש לקטן מעשה מצוה הוא משיטת הרמב"ם (פ"ה מק"פ הל' ז) שקטן שהביא פסח ראשון וגדל בין ראשון לשני פטור מפסח שני. חזינן שיש לו מעשה מצוה של הבאת פסח, ברם הראי' הזאת יש לדחות דהא שם משתעי בקטן שהגיע לחנוך ובסוגיא משתעי להרבה פוסקים בקטן שלא הגיע לחנוך.

(ב) עוד י"ל שהסוגיא משתעי רק בגדול עומד ע"ג החש"ו ובצרוף לכוונתו נעשה הדלקתם להדלקת נר מצוה להך מ"ד.

והנה הרמב"ן גורס בסוגיא בהדליקה מע"ש שמכבה ומדליה מגביה ומניחה, כלומר שההנחה צריך להיות אחרי ההדלקה, אכן התוס' גורסים מכבה מגביה ומניחה ומדליקה, כלומר שההנחה יכולה להיות לפני ההדלקה. ובאמת דברי התוס' צע"ג שלפני ההדלקה ההנחה אינה כלום ואיך יוצאים בה?

ונ"ל שבוה אזלי התוס' והרמב"ן לשיטתם.

לפי התוס' הברכה לכ"ע היא על ההדלקה, אלא שצריכים הנחה בפועל כדי לקבוע את חלות המקום בעד נר החנוכה, לזה גם הנחה לפני הדלקה מועילה, אכן לפי הרמב"ן הדלקה אינה כלום ואין בה מצוה כלל, וכל המצוה היא מעשה ההנחה עצמה, ולפי' ההנחה צריכה להיות דוקא אחרי ההדלקה.

ולפי"ז מסברא חש"ו צריכים להיות כשרים להתוס' גם להנחה – שהרי אין ההנחה או ההדלקה עצם המצוה אלא מעשים הגורמים בשוה לחלות שם נר חנוכה בחפצא, שהרי הסדר של הדלקה והנחה מי ראשון או שני אינו מעכב כלל לפי שיטת התוס'. ועיין בתוס' (כב: ד"ה

דאיבעיא) וז"ל ונ"מ אם הדליקה חש"ו או הניחה עכ"ל. ונ"ל שהתוס' ר"ל שלמ"ד הנחה עושה מצוה חש"ו יכולים להניח את הנרות.

יוצא שלפי התוס' קיום המצוה למ"ד הנחה עושה מצוה אינה עצם מעשה ההנחה כמו שסובר הרמב"ן אלא שע"י דליקת הנר במקומו ממלא מתקיימת המצוה ע"י אנשי הבית.

ונראה שיש ראיה לזה מהרא"ש (סי' ז') האומר דאם הדלקה עושה מצוה צריך שעור שמן בנר בשעת הדלקה, ברם אם הנחה עושה מצוה יכול הגברא להוסיף שמן לשעור המעכב כל זמן שהנר דולק, וצ"ע בחלוקו.

ולהנ"ל מובן, שלמ"ד הנחה עושה מצוה יש קיום בעצם דליקת הנרות במקומם, ברם עצם מעשי ההנחה או ההדלקה אינם גוף המצוה. ולפי' גם אחרי ההדלקה והנחה יכולים להוסיף שמן כל זמן שהנרות עדיין דולקים. ואולי זהו גם כוונת המחבר בסימן תרע"ג שכתב „שהדלקה עושה מצוה ולפיכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אין זקוק לה“, והקשה הט"ז מהו הקשר בין כבתה זקוק והדלקה עושה מצוה? ולפי הנ"ל מובן שלמ"ד הנחה עושה מצוה יש קיום בעצם דליקת הנרות במקומם ולפיכך כבתה זקוק לה משא"כ למ"ד הדלקה עושה מצוה כבר יצא ע"י הדלקה.